

Vebsayt: <http://2ndsun.uz/index.php/yt>

ЗООМОРФИЗМЛАРНИНГ ЛИНГВОПРАГМАТИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Ачилова Мадина Шерзод қизи

Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети 3-босқич (бакалавр) талабаси

Инфо:

Қабул қилинди: 25.03.2022
Кўриб чиқилди: 25.03.2022
Чоп этилди: 31.03.2022

Калит сузлар:

*лингвокогнитология,
метафора,
антропозооморфизмларни*

Аннотация

Жаҳон тилшунослигида антропоцентрик парадигма доирасида лингвокогнитология ва лингвокультурологияга оид илмий изланишлар жадал ривожланмоқда шу қаторда метафора ва унинг таркибига кирувчи зооморфизмларни қиёсий ҳамда қиёсий - чоғиштирма ўрганиш бўйича долзарб тадқиқотлар яратилмоқда. Жумладан антропозооморфизмларни турли системали ўзбек ва испан тилларида чоғиштириб ўрганиш тилшунослик фани учун илмий назарий ва амалий аҳамиятга эга. Антропозооморфизмлар анъанавий ва ўзига хос концептосфера ҳосил қилиб муайян миллатнинг тили ва маданиятининг ўзига хос ва умумий хусусиятларини очиқ беришнинг назарий асосини илмий ўрганишга имкон яратади.

Copyright © 2022. [Creative Commons Attribution 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Зооморфизм деганда инсон ёки нарс-предметнинг образли тавсифини шакллантиримасада ҳайвонлар тимсолидан кўчма маънода фойдаланиш тушунилади. Мас. ўзб. тулки – тулкидек аййёр, эшшак – эшакдай қайсар, илон – илоннинг ёғини ялаган; исп. gusano - desnudo como un gusano, abeja – laboriosa como una abeja.

Зооморфизмлар ўзининг лингвистик хусусиятлари туфайли тилда инсон ҳаётининг ёки бошқача айтганда дунё манзарасининг акс эттирилиши муаммосини тадқиқ қилиш учун бой ва қизиқарли материалларни тақдим этади. Ф. Гукетлованинг фикрича инсонни тавсифловчи зоонимик лексиканинг этномаданий ўзига хослигини аниқлашда энг қулай кўриниш анъанавий

“зооморфизм” термини ҳисобланиб у лексикани инсоннинг эмоционал-баҳоловчи тавсифи нуқтаи назаридан таҳлил қилишда фаунанинг муайян вакили тимсолида намоён бўлган метафорик ном сифатида тушунилади. Ц.Ц.Огдонованинг фикрича инсон тафаккури дунёни антропоморф ёки зооморф тарзда акс эттиришга мойил. Бундай акс эттиришнинг натижалари кўпгина лексик бирликларда намоён бўлиб улар орасида алоҳида турдаги кўчма маънолар ажралиб туради муаллиф уларни зооморфизмлар деб атади. У бу тадқиқотда юқоридаги фикрларга қўшиламиз айни пайтда инсонни тавсифлаб келувчи зооморфизмларни нарсас-предметни билдирувчи зооморфизмлардан фарқлаш ва ихчамлаштири учун антропозооморфизмлар деб аташни таклиф қиламиз яни антропозооморфизмлар инсонга образли тавсиф бериш ва баҳолаш мезони ҳобланади.

Бугунги кунда муайян этнос тилининг шу қаторда ўзбек ва испан тилларининг когнитив лингвокультурологик социоллингвистик ва не ролингвистик хусусиятлари оламнинг лисони манзарасини яратишда тилнинг ўрни антропозоометафора ва турғун ўхшатишларнинг когнитив ва семантик хусусиятлари, хусусан воқеликни концептуаллаштириш ва категориялаштириш ўзбек тилининг бой фразеологик тизимини бошқа қардош ва қардош бўлмаган тиллар лексикологияси ва фразеологияси билан чоғиштириб ўрганиш шунингдек метафора ва иборалар яратилишида шахс психологияси омили каби устувор йўналишларда илмий -тадқиқот ишлари олиб борилмоқда.

Ушбу мақола бир-бирига қардош бўлмаган испан ва ўзбек тилларидаги фразеологик бирликлар тадқиқига бағишланади. Фразеологик бирликлар образлиликни, экспрессивлик ва эмоционалликни юзага келтирувчи муҳим воситалар бўлиб, улар бадий публицистик матнларнинг ифодавий таъсирчанлигини оширишга хизмат қилади. Фразеологик бирликлар ихчам, маъно жиҳатидан салмоқдорлиги ва таъсирчанлиги туфайли давр руҳига мос келади. Бу эса, ўз навбатида, фразеологияга доир тадқиқотларнинг ҳозирги вақтда долзарб ва муҳимлигини яна бир қарра исботлайди. Жамиятдаги муносабатларни, ҳодиса ва ҳолатларни соддароқ, ойдинроқ ва ёрқин ифодалаш мақсадида фразеологик бирликларда табиатдаги ўз хусусиятлари мос келадиган турли воситалар, жумладан, ҳайвонлар образидан усталик билан фойдаланилган. Тўпланган материаллардан ва уларнинг таҳлилидан бадий таржима жараёнида, шунингдек, испан тили лексикологияси курси бўйича маърузалар ўқишда, амалий машғулотлар ўтказишда, ҳамда луғатлар тузишда фойдаланиш мумкин. Бундан ташқари, мазкур таҳлил натижаларига асосланиб, бошқа лексик-семантик гуруҳдаги сўзлар, ибораларни ҳам функционал ва семантик жиҳатдан ўрганиш мумкин.

Дунё тилшунослигида зоометафора ва зооморфизмлик концептларни илмий -назарий таҳлил қилишда турли қарашлар мавжуд. Ушбу семантик категория миллий -маданий хусусиятларни тавсифлашда етакчи ҳисобланиб турли тилларда ақл ва мазмун жиҳатдан бир-биридан фарқланади. Бу категорияларга мурожаат антик даврлардан бошланган бўлса-да даврлар ўтиши билан такомилланиб долзарблашиб қатор тилшуносларнинг тадқиқотларида янги илмий –назарий қарашларнинг пайдо бўлишига сабаб бўлмоқ да ва тадқиқ қилинмоқда. Шунга кўра зооморфизмларнинг лингвопрагматик хусусиятларига оид бир неча илмий исботланган фикр ва мулоҳазаларни кўриб чиқишимиз мумкин бўлади:

1.Ўзбек ва испан тилларида антропоцентриклик хусусиятига эга зооморфизмларнинг экспрессив-эмотивлик ва аксиологик хусусиятлари далилланган;

2. Зооморфизмни тотем ва геральдиканинг ўзбек ва испан халқлари миллий -маданий анъанавийлиги ёки ўзига хослигини турлича акс эттирилиши лингвогеральдика асосида исботланган;

3. Зооморфизмлар гендерни намоёниш этишда энг ёрқин миллий -маданий хусусиятга эгаллиги асослаб берилган;

4. Антропозооморфизмларнинг қадимги туркий тил ва ҳозирги ўзбек адабий тилидаги ҳолати уларнинг семантикасида содир бўлган маъно кенгайтиши ва маъно торайиши ҳодисалари очиқ берилган;

Ўзбек ва испан маданиятида ҳайвон хусусиятларининг тафаккурда тарихий шаклланишига кўра турли хил коннотацияланиши ушбу тилларда ўзига хос бўлган зоометафораларни ҳосил қилади деган хулоса бир неча олиб борилган тадқиқотларда исботланди. Маданиятнинг қадими очишда зоометафорага одамнинг турмуш тарзини атрофдаги табиатга ўхшатиб тилда воқеелантириш воситаси деб қаралади нигоҳ – бургут (бургут қараш қилмоқ) юрак – отнинг қалласи (юраги отнинг қалласидек экан); ojos – águila (sus ojos agudos como los de águila), corazón – liebre (Hombres veo que de hombres... En el corazón son liebres... ва ҳ.к. Бу метафораларда инсоннинг олам табиат жамият ва ўзга одамларни ҳаёт ва умрни кадрлаш ва баҳолаш туйғуси сезилади. Қисқача айтганда антропозооморфизмлар – инсонни тавсифлаш учун ишлатиладиган ҳайвон номларининг ўзига хос тарзда коннотацияланишидир. Шунингдек ушбу мавзу устида олиб борилган илмий изланишлар натижасида ўзбек ва испан тилларида метафорик моделлаштиришда илон, бўри, сизир, хўкиз, zorro, pez, mono, paloma, lobo ва ҳ.к. антропозооморфизмлар ҳам салби ҳам ижобий хусусиятларни акс эттирувчи ўзбек ва испан маданиятларида эталон сифатида қабул қилинган энг ёрқин экспрессив тил бирликлари эканлиги аниқланди.

Хулоса қилиб айтганда инсон ўзини ўраб турган дунё ҳодисаларни нарса-предметларни аниқлаш умумлаштириш ҳамда фарқлашида концептуал миллий -маданий метафораларда ифодаланган антропозооморф кодлар катта аҳамиятга эга. Бунда адресантнинг интенцияси мулоқот йўналишини ўзгартириш кучига эга яъни у антропозооморфизмнинг қайси хусусиятидан фойдаланиши мулоқот ҳолатининг салбий ёки ижобийлигини белгилаб беради. Шунинг ҳам айтиб ўтиш лозимки сўлашувчи шахс зооморфизмларнинг лингвопрагматик хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда мулоқот давомида ўта эҳтиёткорлик билан, тили ўрганилаётган мамлакатнинг маданияти, урф одатларини чуқур ўрганган жолдагина ушбу иборалардан фойдаланишлари лозим, акс ҳолда зооморфизмларнинг лингвопрагматик хусусиятларига этибор бермаслик оқибатида ҳар хил кулгили ёки муаммоли ҳолатларни юзага келтириб чиқариши ҳолатлари ҳам юзага келади.

Фойдаланилган адабиётлар :

1. Бахронова Дилрабо Келдиёровна Антропозооморфизмларнинг семантик ва лингвокультурологик хусусиятлари (ўзбек ва испан тиллари материалида) Тошкент — 2017 йил.
2. Соссюр Ф. Труды по языкознанию. – М.: Прогресс, 1977. – 695 с.
3. Маковский М.М. «английская этимология». М., Высшая школа, 1986
4. Курилович Е. Заметки о значении слова // Вопросы языкознания. – 1975. - №3. – С. 71-87.
5. Э. Макаев, Общая теория сравнительного языкознания. М., 1977